

ФІНАНСОВИЙ КАПІТАЛ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Економічна глобалізація і постіндустріалізм привносять істотні зміни в економіку і фінансовий капітал, який в ній діє, що викликає необхідність пошуку нових концептуальних і понятійних підходів до характеристики обох. Глобалізація відкрила можливість формування супер великого фінансового капіталу, здатного діяти в світових масштабах, або глобального фінансового капіталу, а постіндустріалізм надав йому ефективні інформаційно-організаційні, управлінські технології, що дозволяють не тільки ефективно вирішувати свої чисто фінансові завдання, а й виступати в ролі творця, з одного боку, великих економічних просторів, а з іншого – каталізатора змін економічних відносин, параметрів та інститутів, що дає такому капіталу можливість здійснювати цілком цілісний контроль над економічними процесами. Необхідну для подібного контролю опору і ефективний засіб реалізації глобальний фінансовий капітал знаходить у мережевого типу утвореннях, що ним формуються, які можна було б визначити як великі економічні структури диверсифікованого характеру. Виходячи з цього, він постає як капітал, який реалізує глобальну просторово-організаційну функцію, що надає трансформуючий вплив не тільки на процес відтворення, а й на сам його характер.

Аналіз останніх публікацій та досліджень, невирішена частина проблеми. Інтерес до феномену фінансового капіталу в економічній науці виник на рубежі XIX-XX ст., що відображено в роботах Р. Гільфердінга, В. І. Леніна, Т. Веблена, Н. І. Бухаріна, Р. Люксембург. Потім даний феномен привернув увагу Дж. М. Кейнса, Дж. Хікса. В даний час у вітчизняній науці до його проблем звертаються В. Г. Белоліпецький, О. В. Бузгалін, Л. П. Евстігнеєва, Р. Н. Евстігнеєв, А. І. Колганов, Ю. М. Осіпов, М. А. Ескіндаров, чийми зусиллями закладені теоретичні та методологічні

підстави дослідження сучасного фінансового капіталу. Одним з головних процесів глобалізації виступає транснаціоналізація виробництва і капіталу, що впливає на трансформацію природи сучасного фінансового капіталу. Ці проблеми відображені в працях У. Бек, І. Валлерштайна, М. Г. Делягіна, В. Л. Іноземцева, О. Г. Мовсисяна, К. Омае, Г. Томсона, О. Тоффлера, Л. Туроу, І. П. Фамінського.

Незважаючи на різноманітність теоретичних досліджень з питань капіталоутворення і відтворення капіталу лише небагато з них присвячені цілісному системному дослідженню цього процесу в умовах наростаючої глобалізації, постіндустріалізації, і «фінансизації» економіки. Недостатньо систематизовано та описано питання формування нових структурних утворень, не надто виявлена специфіка їх положення і поведінки в господарському просторі, а питання стратегічного та управлінського рівня знаходяться тільки в стадії первинної розробки. Теорія сучасного фінансового капіталу ще тільки складається. У силу цього багато підходів носять поки суперечливий, фрагментарний характер, що виявляється і в понятійній різноголосиці. Однак наявні розробки вже дозволяють вести більш глибокі й масштабні дослідження концептуального характеру, що дозволяють внести новий вклад у розуміння сутності сучасного фінансового капіталу, його змісту, місця і ролі в економіці, що активно змінюється.

Мета статті полягає в концептуальному дослідженні еволюції і характеру фінансового капіталу, в системному аналізі його відтворювального механізму в умовах посилення глобалізаційних процесів і наростання постіндустріальних змін.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів. Фінансовий капітал, виступаючи складним, вузловим, інтегративним поняттям в системі понять економічної теорії, є економічною категорією. Як і всяка категорія, він має свій зміст і форму, які змінюються в процесі соціально-економічного розвитку. Не менш важливою

категоріальною характеристикою фінансового капіталу є його структура, яка в системній формі відображає з'єднання елементів його змісту і форми.

В цілому, фінансовий капітал являє собою певним чином інституційно організовану систему економічних відносин з приводу створення, обігу та присвоєння різними групами інституційних економічних агентів фінансових активів та відповідних цим відносинам інститутів, які дозволяють одержувати в якості доходу від власності на фінансові активи монопольну ренту. Дана категорія має такі характеристики, що дозволяють відрізнити її від інших форм, видів і різновидів капіталу. По-перше, в ній відбувається своєрідне економічне та інституційне з'єднання фінансового та не фінансового секторів економіки. По-друге, фінансовий капітал – це не окремі фінансові активи, а певним чином організована (найчастіше субординована) їх система, орієнтована на отримання постійного доходу у формі монопольної ренти. По-третє, зміна цієї структури відбувається в суворій відповідності з інституційними та економічними, принциповими схемами обігу (що входять в дану систему фінансових активів), які пропонуються фінансовими інститутами, що регулюють їх рух. По-четверте, мова йде про домінуючих і тих, що визначають "моду" (як на фінансових ринках, так і в цілому в соціально-економічній системі) фінансових інститутів. І в цьому сенсі фінансовий капітал виявляється тісно пов'язаним з олігархічним "інституційним капіталом". Нарешті, по-п'яте, фінансовий капітал майже завжди містить у собі, поряд з дійсним, ще й фіктивний капітал [1,1].

Фінансовий капітал, що історично виник в процесі злиття промислового і банківського капіталів, формувався з розвитком акціонерного капіталу. Як відомо, поширення останнього принципово змінює зміст і характер грошей і самого грошового капіталу. Його природа розкривається в двох іпостасях: капітал-власність і капітал-функція. Саме друга іпостась капіталу виражає змістовну сторону процесу відтворення і саме при поділі двох іпостасей виникає фінансовий капітал. Становлення акціонерного капіталу завершує стадію формування фондового ринку і відзначає перехід

до його динамічному розвитку. Одночасно відбувається подальший розвиток ринку кредитного грошового капіталу. Вони починають тісно взаємодіяти, і впродовж XX століття в розвинених країнах відбувається інтеграція двох цих частин грошової сфери в єдиний грошовий ринок в рамках національних кордонів. На порозі XX ст. складається ситуація, коли масштаб функціонування виробничого капіталу, що супроводжується розвитком певних галузей промисловості, збігається з масштабом розвитку націй-держав. Таким чином, грошовий капітал виявляється підлеглим глобалізації в національних масштабах виробничому капіталу.

Фінансовий капітал епохи монополістичного капіталізму – це капітал, де існують грошова і виробнича складові. Перша залежить від власницької функції грошей, адже акціонерний капітал – це капітал-власність, але вже в розірваному, розділеному вигляді, розбитому на окремі складові, залежні від грошового капіталу. Це особливий вид зрощування капіталів, коли існування одного (промислового) припускає наявність і функціонування іншого (грошового), хоча їх буття і має вже самостійну інституційну архітектуру (біржі, банки – у грошового, і заводи і фабрики – у промислового).

Коли в епоху індустріалізації ринки праці і капіталу розділилися, фінансовий капітал став виконувати системоутворюючі функції в обличчі і масштабі виробничого капіталу. Фінансова роль останнього полягала в приведенні сукупності ринкових відносин до кругообігу основного капіталу. У цьому випадку фінансові святи дискретні, часткові, але вони постійно супроводжують різноманітні товарно-грошові взаємодії бізнесу. Усередині кругообігу основного капіталу як би нагромаджується дифузія фінансових відносин. Так народжується цілісність не тільки кожного окремого кругообігу основного капіталу, а й ринку як системи всіх цих кругообертів і обігу національного доходу. При цьому системоутворююча роль фінансового капіталу передається у вигляді історичної естафети: від нерозвинених форм капіталу, лише частково здатних брати участь в становленні цілісної ринкової системи, до сучасних форм, які властиві глобальному ринку. Три

типи великих систем – фінансовий капітал як кооперація промислово-торгового і банківського капіталів, міжнародні банки, фінансовий капітал на базі державної монополії ВВП – сформували стійкий глобальний каркас [2,95].

Процес глобалізації трансформує природу фінансового капіталу, коли грошова складова відділяється від продуктивної і починає сама функціонувати і розвиватися як самостійна реальність. Причому вона модифікує сам промисловий капітал, робить його другорядним і залежним від його реалізації і тенденцій. Капітал стає не просто грошима, а активними фінансовими ресурсами, що здатні функціонувати завжди і скрізь. Ця позиція сучасних грошей розділяє капітал-власність і капітал-функцію в просторі і в часі. Капітал стає активом, призначеним для руху на будь-якій території і в будь-який час. У той же час інформаційно-комунікаційні технології дозволяють грошам переміщатися по ринку миттєво і стрімко, що посилює можливості управління ними. Відбувається розмивання капіталу-власності та посилення його функціональності. А значить, головним завданням стає управління не виробництвом прибутку, а рухом активів, фінансовими потоками. Виходить, що в умовах глобалізації процес відділення капіталу-власності від капіталу-функції завершується. Таким чином, фінансовий капітал перетворюється на «чисто грошовий капітал» з функціональними завданнями.

Концепція фінансового капіталу Гільфердінга цілком лежала в руслі грошового капіталу. За його визначенням, яке цитував І. А. Трахтенберг, «банківський капітал, – отже, капітал у грошовій формі, – який перетворений на промисловий капітал, я називаю фінансовим капіталом». Це «капітал, що знаходиться в розпорядженні банків і використовується промисловцями» [3,8].

З'єднання промислового і грошового банківського капіталів означало, що банківська система була переведена на більш високу ступінь складності, ніж було можливо для комерційного банку та його заставної системи. Крім

того, пріоритет перейшов від комерційного банку до інвестиційного. Тим самим було зроблено майже революційний крок в напрямку зміни заставної системи, яка відтепер охопила промисловий капітал в цілому. Відповідно принципово розширилися можливості довготривалого інвестиційного кредитування.

Виділена Дж. М. Кейнсом англосаксонська модель відрізнялася від неї тим, що орієнтувалася не на примат інвестиційної функції грошей, а на власну грошову функцію, на зовнішньоекономічні та валютно-грошові зв'язки.

Фінансовий капітал Гільфердінга на початку свого становлення забезпечив Німеччині можливості глобалізаційного розвитку та інвестиційного економічного зростання. Надалі фінансовий капітал стимулював виникнення повноцінних фінансових ринків.

Розвиток кейнсіанських грошових ринків увінчався створенням, з одного боку, Бреттон-Вудської системи, а з іншого – сучасного вільного валютно-грошового ринку. Майже паралельно з фінансовим капіталом Гільфердінга формувалися потужні міжнародні банки. Кейнс стверджував, що в прийдешній війні протистоятимуть один одному не сильні армії, а сильні фінансові системи і перемога буде за ними [4,108].

Радянська фінансова система базувалася не на фінансовому капіталі, а на балансі сукупного суспільного продукту.

Сучасний капітал – фінансовий капітал, отже, в його основі лежать вартісні відносини, що сьогодні передбачають їх відрив від форми товарного світу. Тому для такого капіталу переважним стає саме рух вартості, з'являється можливість чистого її утворення в процесі руху.

Отже, глобальний фінансовий капітал – це вища стадія розвитку фінансового капіталу, коли його домінування і масштабність поширюється на весь глобальний простір і коли технології управління, які дозволяють йому отримувати глобальну ренту, екстериторіальні та різноманітні.

Основна функція глобального фінансового капіталу – організація великих економічних просторів та управління ними та економічними процесами в них. Реалізація цієї функції передбачає здійснення особливої організаційної діяльності по створенню носіїв його цілей – просторово-ієрархічних глобалізаційних структур – великих економічних структур.

Глобальний фінансовий капітал отримує дохід у вигляді рентних платежів. Існування глобальної фінансової ренти засноване не на виробничому, а на перерозподільному процесі, коли формуються владні повноваження глобального капіталу, що проявляються в його здатності організовувати та керувати економічними просторами і процесами в них.

Саме тому глобальна влада стає джерелом доходу у вигляді рентних платежів, примусово перерозподілених на користь глобального капіталу через світовий фінансовий ринок за допомогою різнорівневої ліквідності національних валют і термінових фінансових інструментів. Приймаючи економічні (насамперед фінансові) рішення, сучасний капітал примусово формує механізм перерозподілу вартості, що була створена в рамках національних господарств. Виходить, що глобальна фінансова рента – це перетворена форма абсолютної ренти, своєрідна плата за зміни, що привносяться глобальним фінансовим капіталом в економіку [5,94].

Висновки і прогнози щодо подальших досліджень. Отже, глобальний фінансовий капітал як економічна категорія виражає стійкі економічні відносини між великими економічними структурами і іншими економічними і неекономічними агентами з приводу перерозподілу і присвоєння глобальної фінансової ренти. Основною формою його руху виступають арбітражні операції на фінансових ринках, що здійснюються за допомогою похідних фінансових інструментів.

Таким чином, похідні інструменти підвищують ефективність всього фінансового ринку, що сприяє зниженню вартості здійснення інвестицій. Все це дозволяє визнавати автономність природи похідних фінансових інструментів по відношенню до реальної економіки. Вже сьогодні щоденна

сума валютних операцій в 60 разів перевищує суму реально здійснюваних угод у світовій торгівлі.

Входження в глобальну економіку або у великі економічні простори на правах периферії ставить економіки окремих країн в умови жорсткої глобальної конкуренції, активного проникнення в них глобального фінансового капіталу і включення до складу великих економічних структур, що глобальним чином охоплюють простір. Тому в глобалізаційних процесах вони виступають як платники ренти глобальним і регіональним центрам.

Література

1. Климова Н.В. Финансовый капитал: сущность и методы оценки // Аудит и финансовый анализ. – 2010. – №2. – С.1–8.
2. Мещерова Н.В. Финансовые рынки и финансовый капитал в современной экономике: содержание, структура, институциональная характеристика // Вопросы экономики и права. – 2010. – №11. – С.94–104.
3. Трахтенберг И.А. Денежное обращение и кредит при капитализме. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 783с.
4. Евстигнеева Л., Евстигнеев Р. Метаморфозы финансового капитала // Вопросы экономики. – 2013. – №8. – С.106–122.
5. Евстигнеева Л., Евстигнеев Р. Тайна догоняющего развития // Вопросы экономики. – 2013. – №1. – С.81–96.